

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*

ФУНКЦИОНАЛНА ПЕРСПЕКТИВА РЕЧЕНИЦЕ,
ВЕРСИФИКАЦИЈА И ТЕКСТОЛОГИЈА ЊЕГОШЕВОГ
СПЈЕВА *ЛУЧА МИКРОКОЗМА***

*Посвећено двјестогодишњици рођења
Петра II Петровића Његоша (1811. или 1813–1851)*

Апстракт: Централна тема овога рада, посвећена испитивању Његошевог спјева *Луча микрокозма* са аспекта функционалне перспективе (или актуалног рашчлањивања) реченице, разматра се из два посебна угла. С једне стране, функционална перспектива реченице се поставља као проблем прозодије, интонације и версификације. С друге стране, функционална перспектива реченице треба да буде представљена у критичком и акценатском издању спјева, па се она поставља као текстолошки проблем. Разматра се хомонимија врста ријечи (именица или придјев, прилог или придјев, прилог или рјечца) и хомонимија облика исте ријечи (једнина или множина, мушки или женски род). Корпус рада је ограничен само на оне граматичке хомониме који утичу на функционалну перспективу реченице и на версификацију.

Кључне ријечи: nomen substantivum, nomen adiectivum, adverbium, particula, singularis, pluralis, masculinum, femininum

УВОД

0. Предмет овог рада је појава која је у славистици названа **актуално рашчлањивање реченице** (руски: „актуальное члене-

* Редовни професор Универзитета у Београду

** Рађено у оквиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика* при Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ние предложения”), али се све више користи термин функционална перспектива реченице (који ћемо и ми задржати).

0.1. Рад се наставља на нашу претходну текстолошку студију која је, под насловом *Нека питања критике текста Луче микрокозма*, објављена у ауторском зборнику радова „Српски језик данас” [МАРОЈЕВИЋ 2000: 359–400]. У међувремену смо припремили акценатско издање спјева и серију радова *Прозодијско-интонациона интерпретација текста Луче микрокозма*; у Гласнику Одјељења умјетности обрађене су *Метричке константе* [МАРОЈЕВИЋ 2011^a: 51–61] и *Версолошка опкорачења* [МАРОЈЕВИЋ 2012: 25–42].

0.2. Специфичност овога рада састоји се у томе што се у њему функционална перспектива реченице поставља као проблем прозодије, интонације и версификације и као текстолошки проблем. Корпус рада је ограничен само на оне граматичке хомониме који утичу на функционалну перспективу реченице и на версификацију – на хомониме у оквиру система врста ријечи (именица или придјев, прилог или придјев, прилог или рјечца) и на хомониме у оквиру парадигми исте ријечи (једнина или множина, мушки или женски род).

I ИМЕНИЦА ИЛИ ПРИДЈЕВ

1. Да ли је облик *смртноме* у 344. стиху спјева „могу вредит смртноме погледу” придјев, *nomen adiectivum*, како се обично тумачи, или именица, *nomen substantivum*, како га ми интерпретирамо (прозодија би била иста, али не и интонација, тј. функционална перспектива реченице)?

1.1. Ево шта смо, с тим у вези, писали у претходној текстолошкој студији *Луче микрокозма* [МАРОЈЕВИЋ 2000: 371].

Облик *смртноме* у 344. стиху:

Устав полет, искро божествена,
 круг смо давно прешли возможности:
 небесне су прешилъасте зраке,
 могу вредит смртноме погледу

[ЈИМ 341–344 (I 141–144)]

може бити граматички протумачен као придјев *смртни* у атрибутивној функцији (синтагма *смртни поглед* у дативу) или као индиректни објекат (посесивни датив) именице *смртни* ‘смртник, чо-вјек’. Радосав Бошковић наведеним стихом илуструје придјевско

значење „који припада смртноме, смртнику,„; други примјер за наведено значење је такође из Луче: Мјесто очих да два сунца никну / и идеју један вијек смртни / да по царству небовлаца прате [571–573 (II 21–23)] [СТЕВАНОВИЋ–БОШКОВИЋ 1954: 200]. Ми граматичку двозначност разрјешавамо у корист супстантивног значења и стих семантички интерпретирамо на сљедећи начин: могу шкодити *човјековом* погледу (погледу *смртника*). Другим ријечима, између Бошковићеве и наше семантичке интерпретације стиха нема никакве разлике, разлика је у граматичком тумачењу облика (ми сматрамо да *смртноме погледу* није конгруентна придјевско-именичка синтагма него да су *смртноме* и *погледу* двије именице и два индиректна објекта, тј. конструкција која би се из трећег лица могла превести у прво по обрасцу *могу ми шкодити погледу*, само што је умјесто замјеничког *ми* употријебљен именички посесивни датив *смртноме*). Поред тога, ми држимо да придјев *смртни* није имао значење ‘који припада смртнику’ него значење ‘који припада смрти, који се завршава смрћу’. С тим у вези, у 572. стиху израз *смртни вијек* тумачимо као фразеологизам у значењу ‘земни вијек, тјелесни живот’. Наравно, са синхронога становишта нема опет разлике између наше и Бошковићеве семантичке интерпретације стиха јер је (човјек) земни вијек исто што и ‘вијек који припада смртнику’.

1.2. У акценатском издању спјева, које смо припремили, даје се прозодијско-версолошка интерпретација стихова (проширићемо контекст на цијелу реплику наратора, чије ријечи уводимо хотизонталним знацима навода):

„Устав *пóлет* || *йскро* | божѣственā,
 крúг смо *дáвно* || прѣшли | възмóжности
 нѣбеснѣ сý || прѣшилъасте | зрāке —
мòгý врѣдйт || смр̀тнòме | пòглѣду,
 нѣбеснѣ је || прóстор | бѣсконечан,
 вòобрāза || сйла — | деликātна!” —
 [ЛМ 341–346 (I 141–146)]

уз текстолошку напомену:

- 344 *мòгý* – ненаглашено, с побочним акцентом [...]; врѣдйт (смр̀тнòме) – смр̀тнòме је посесивни датив именице *смр̀тнѣ* у значењу ‘смртник’, а не придјев *смр̀тнѣ (пòглѣд), семантичко опкорачење цезуре [...]

У 344. стиху, дакле, облик *смр̀тнѡме* није придјев нити (конгруентни) атрибут него именица и (индиректни) објекат. Тачније, именица је у посесивном дативу, који има двоструку граматичку зависност: индиректни је ближи објекат који зависи од предиката *мѡгу в̀редѡт*, и истовремено неконгруентни атрибут који зависи од даљег објекта *пѡглѡду*.

Да је облик *смр̀тнѡме* придјев као што није, изостало би опкорачење цезуре и тиме би била промијењена функционална перспектива реченице. Значење би било чудно и у тексту спјева немотивисано: израз **смр̀тнѡ пѡглѡд* би морао значити 'поглед смрти', тј. поглед који убија. Једина „корист” од таквог тумачења била би да би оно „потврђивало” семантизацију лексикографа по којој придјев *смр̀тнѡ* има и деривационо значење 'који припада смртнику'. Таква „корист” била би варљива: није било тешко доказати да наведени придјев то значење није имао и да у 344. стиху облик *смр̀тнѡме* није придјев него именица.

1.3. Навешћемо из нашег акценатског издања које је у припреми и други примјер у коме Бошковић види придјев *смртни* у значењу „који припада смртном, смртнику” [СТЕВАНОВИЋ–БОШКОВИЋ 1954: 200] у нешто ширем контексту:

Мјесто очѡ^х || дѡ два сѡнца | нѡкнѡ
и идѡју || јѡдан вѡјек | смр̀тнѡ
дѡ по цѡрству || небовлѡца | прѡтѡ,
нѡ би њѡни || свѡјетлѡ | пѡглѡди
велѡчества || нѡбеснѡ | прѡлѡсти
свѡколикѡ || мѡгли | прѡглѡдѡти —
[ЛМ 571–576 (II 21–26)]

са текстолошком напоменом уз одговарајући стих:

572 *јѡдан* – ненаглашено (у значењу неодређеног члана), с побочним акцентом [...]; *вѡјек смр̀тнѡ* – (ауторски) фразеологизам (у метонимијском значењу 'вијек смртника', тј. људски вијек), семантичко опкорачење такта [...]

Није било никакве дилеме у погледу граматичке припадности облика *смр̀тнѡ* у 572. стиху: *смр̀тнѡ* је придјев. Али он, као ни његов прасловенски предак *сѡтъ|тънѡ* (*јѡ*) (могао је бити неодре-

ђеног и одређеног вида, као и данас у српском), није имао деривационо значење 'који припада смртнику' него значење 'који припада смрти, који се завршава смрћу'. Израз *смртни вијек* тумачили смо као фразеологизам у значењу 'земни вијек, тјелесни живот' [види т. 1.1]. У текстолошкој напомени прецизирали смо да је то (ауторски) фразеологизам (у метонимијском значењу 'вијек смртника', тј. људски вијек). Суштинске разлике између двије интерпретације нема, као што није било разлике између Бошковићеве и наше интерпретације лексичког значења у датом контексту.

Са версолошког становишта битно је указати на дјелимичну десемантизацију лексеме *један* (она поприма значење неодређеног члана, уз ослабљени акценат), па се граница између другог и трећег такта „помјера” и пада послѣ прве компоненте фразеологизма, уз семантичко опкорачење такта (опкорачење двјема пунозначним рјечима, с главним акцентима).

2. Да ли је облик *смртна* у 299. стиху спјева *nomen substantivum*, именица, или *nomen adiectivum*, штампарска грешка умјесто придјева одређеног *смртни или неодређеног вида *смртан?

2.1. Ево шта смо, с тим у вези, писали у претходној текстолошкој студији *Луче микрокозма* [Маројевић 2000: 369–371].

Поводећи се за Б. Михаиловићем, који облик *смртна* у 299. стиху исправља у *смртни*, Александар Младеновић у својим *Филолошким напоменама о издању „Луче микрокозма”* у истом стиху реконструише неодређени придјев у акузативу једнине мушког рода *смртан* и значење 'за смртан тренутак само изникао'; истовремено облик *смртна* [I 99] у издању које су приредили Бошковић и Банашевић третира као штампарску грешку: „треба *смртан*” [Младеновић–Флашар 1996: 105, 112]. Исправљати непостојећу штампарску грешку да би се добила несувисла „мисао” како је људско тијело, *тешки оков физически, изникао* само због смрти, само „за смртан тренутак”, није имало никаквога смисла осим да покаже како приређивач и „филолог” није препознао посесивни генитив именице *смртан* 'смртник'. Стварно је пјесник казао да је тјелесни физички оков настао само 'за кратак живот смртника', тј. човјека. Стих је у Ковачевићевом издању пропраћен коментаром: „*smrtna* (čoveka)” [КОВАЧЕВИЋ 1934: 21]. Супстантивизирани придјев *смртан*, *смртни*, мада и није илустрован наведеним стихом, лексикографски је описан у оба специјализована рјечника: „смртник, човјек” [СТЕ-

вановић–Бошковић 1954: 200]; „онај који умире, човек” [СТЕВАНОВИЋ И ДР. 1983 II: 314–315].

Позивајући се на приказ II књиге Цјелокупних дјела П. П. Његоша Божа Михаиловића [Стварање, Цетиње, 1954, IX, бр. 2, 132], који облик *смртна* [I 99] исправља у *смртни*, Младеновић није историју питања довео до почетка: исту исправку налазимо у издању браће Јовановића, одакле је преузима Решетар а за њим и Вушовић; Милан Решетар при том за изворни облик *смртна* каже: „*то ваљда не стоји мјесто смртнога*” [РЕШЕТАР 1926: 118]. Враћање изворном облику прво је образложио Божидар Ковачевић: „*Dosadašnja su izdanja na pr. donosila: „Za mah smrtni samo iznikao,..”(ст. 299). Ja sam uneo stih kako glasi u prvom izdanju: „Za mah smrtna,..”, jer će najpre biti da se pridev smrtna odnosi na čoveka*” [КОВАЧЕВИЋ 1934: XVI (*Napomena*)]. Иначе је у складу са текстом првог издања стих донио и Давид Богдановић: *Za mah smrtna samo iznikao* [БОГДАНОВИЋ 1918: 41].

Решетарево текстолошко рјешење оспорио је и Никола Банашевић: „Решетар се могао уверити из саме *Луче* да Његош мења *смртни* као именицу, дакле да може бити *смртна* м[есто] *смртнога*, јер у стиху 8 истога певања имамо: / Ока смртну отворит не дају” [БАНАШЕВИЋ 1950: 205]. Осим Младеновића, послеријатни приређивачи остављају аутентични облик генитива именичке промјене: *смртна* [БОШКОВИЋ И ДР. 1953; НЕДИЋ 1964; РАКОЧЕВИЋ 1994].

На основу свега наведеног можемо закључити да је у *Лучи* посвједочен не само посесивни генитив *Бесмртна* именице *Бесмртан* ‘бог’ [МАРОЈЕВИЋ 2000: 366–369] него и посесивни генитив *смртна* именице *смртан* ‘човјек’. Навешћемо га у контексту читаве строфе:

„Ја сам твоја искра бесамртна”,
рече мени свијетла идеја.
„Водићу те к вјечноме огњишту
од којег сам и ја излећела,
већ теготни оков физически
збаци с себе [с: ёбе], ослободи га се,
под туђијем не стењи бременом —
он је стручак слаби и нејаки
за мах смртна само изникао,
он је ручак гада пузећега.”

[ЛМ 291–300 (I 91–100)].

НАПОМЕНА

Никола Банашевић каже да анализирани стих у једном издању браће Јовановића које му је било при руци гласи: „За њих *смртни* само изникао” [Банашичевић 1950: 204]. Тако стих гласи у издању [Јовановићи 1884], којим располаже Библиотека САНУ. Тако стих гласи и у издању [Радоличичић 1931], које се – осим ријетких нових штампарских грешака – вјерно држи издања браће Јовановића. Банашевић даље каже да је имао у руци издање браће Јовановића у којем наведени стих гласи: „За мах *смртни* само изникао” [Банашичевић 1950: 204]. А између та два саопштења о издањима која је сам видио, он вели и сљедеће: „По варијанти коју даје Решетар, испод текста, у издању СКЗ, у једном другом издању Јов., које ја нисам видео, стоји:

За мах *смртним* само изникао,

што не би била толика бесмислица, и изгледало би као домишљање неког редактора, уколико није штампарска грешка” [Банашичевић 1950: 204]. Штампарска грешка јесте, али издања [РЕШЕТАР 1923: 11], и исправљена је у [РЕШЕТАР 1926: 118]. Да је то штампарска грешка код самог Решетара а не свједочанство о некој трећој варијанти издања браће Јовановића односно о трећем панчевачком издању, закључујемо на основу тога што испред знака], по ондашњој пракси, Решетар даје своје текстолошке исправке и текстолошке корекције својих претходника које и сам прихвата, а у самом тексту и у издању из 1923. стих гласи: За мах *смртни* само изникао.

2.2. Дискусија о разматраном стиху настављена је у критици једнотомника Његошевих дјела који је приредио Миро Вуксановић [МАРОЈЕВИЋ 2011⁶: 755–776].

Вуксановић је у једном стиху Луче микрокозма прихватио текстолошку интервенцију новопеченог његошолога, Мата Пижурице (који се, додуше, брани говорећи: „себе не сматрам његошологом”) [Пижурица 2010: 83, 86–87]. Свој поступак приређивач је прилично немушто образложио: „На једном месту [...] применио сам налаз Мата Пижурице [...]. Тако је пажња отишла на други део поминутог стиха који каже: за мах *смртна самоизникао*, где је уместо само *изникао* уписано *самоизникао*” [Вуксановић 2010: 388].

Наиме, у стиху 299 (I 99) Вуксановић одступа од Младеновиће-ве текстологије: за мах *смртан* само изникао [Младеновић–Фла-

ШАР 2004: 275], која је тачна у другом, а нетачна у првом полустиху, у корист Пижуричине: за мах смртна самоизникао [ВУКСАНОВИЋ 2010: 145], која је нетачна у другом, а тачна у првом полустиху. Текстолошка интерпретација Симеона Милутиновића-Сарајлије, у првом издању, била је тачна и у првом и у другом полустиху: За махъ смртна само изникао, [Томовић 1981: 14 (прве пагинације)].

У строфи у којој је наведени стих искра бесамртна савјетује пјеснику да са себе збаци „теготни оков физически”, тј. земаљско тијело, јер је он изникао само за један покрет смртника. Именица *мах* у Његошевом стиху не значи ни „маховина” ни „тренутак” него ‘покрет’ (кратки земаљски живот метафорички исказан као покрет тијела). Облик *смртна* није придјев, конгруентни атрибут уз *мах*, па га не треба исправљати ни у „смртни” ни у „смртан”, него посесивни генитив именице (супстантивизираниг придјева) *смртан* у значењу ‘смртник, човјек који је смртан’.

Треба знати Његошев стих, и стих уопште, да би се схватила инверзија и ефекат опкорачења цезуре, тј. зашто пјесник није написао ни *изникао само за мах смртна (била би нарушена квантитивна клаузула), ни *само за мах смртна изникао (акцент би био на четвртом слогу а адноминални генитив би био раздвојен од управне именице цезуром). Иначе, ријеч *само* у постпозицији, са ефектом опкорачења цезуре, налазимо и у Горском вијенцу: Бог из тебе само бегенише [ГВ 917], па никоме није падало на ум да посљедње двије ријечи споји у кованицу *самобегенисати, иако Бог може сам све.

Ако не знају версификацију, Његошев редактор и нењегошолог као његов текстолошки узор морали би знати основну космогонијску концепцију пјесникову, морали би знати Лучу као пјеснички концепт: не постоји ништа што би било самоникло, па не може то бити ни људско тијело – и „теготни оков физически” је створио Вишњи. На страну то што у Његошевом пјесничком језику није потврђен ни придјев *самоникли*, ни језички фантом, глагол *самоизнићи као Пижуричина кованица.

2.3. У акценатском издању спјева наведени стих у контексту строфе добио је сљедећу прозодијско-версолошку интерпретацију:

„Ја сам *твѡја* || њскра | бесамртн̄а”,
рече мени || свѣјетл̄а | идѣ[ј]а,
„вѡдићу те || к вѣчнѡме | ѡгњѣшту

од кòјег сам || и̇ ја | излèћела
 вèћ тèготн̄и || òков | ф̄изическ̄и
 збаци с сèбе – || освобòди га се,
 под тӯђијем || не стèњи | брèменом —
 òн је стручак || слàби | и нèјак̄и
 за м̄ах см̄ртна || с̄амо | и̇зникао,
 òн је рúчак || г̄ада | пúзèћèга!” —

уз текстолошку напомену:

- 299 за м̄ах см̄ртна – (ауторски) фразеологизам, метрички акценат на првој компоненти [...]; см̄ртна (с̄амо) – фонетско опкорачење цезуре [...]; с̄амо – рјечца, с побочним (али метричким) акценатом [...]

Облик с̄амо је рјечца, па стих има сљедећу фонетску сегментацију – сложена фонетска ријеч је у средини, а двије просте на почетку и на крају: за м̄ах↓см̄ртна^с̄амо↓и̇зникао. Интонациона пауза је најјача унутар другог полустиха, док је у првом полустиху слабија, а на цезури је неутрализована. Пошто је с̄амо рјечца, која увијек има побочни акценат, опкорачење стиха је фонетско.

Одмах запажамо да се фонетска анализа не подудара с метричком: на облику с̄амо је метрички акценат иако је он побочни, а на облику см̄ртна – неметрички иако је он главни. То долази отуда што је м̄ах см̄ртна нека врста (ауторског) фразеологизма, па је метрички акценат на првој компоненти, а на ријечи с̄амо је једини акценат у другом такту.

Текстолошка исправка од које су полазили ранији приређивачи, а од новијих Младеновић: за мах смртна [= смртан / смртни], видјели смо, нема много смисла: добила би се несувисла „мисао” како је људско тијело, тешики оков физически, изникао само због смрти, само „за смртан тренутак” [види т. 2.1]. У том случају би се добила инверзија у првом полустиху која такође нема пјесничког оправдања – логички нагласак (= метрички акценат) био би на компоненти мах која би била инверзијом истакнута. Другим ријечима, текстолошка исправка издања браће Јовановића коју је Младеновић покушао да поправи нема оправдања ни с аспекта версификације и функционалне перспективе синтагме.

II ПРИЛОГ ИЛИ РЈЕЧЦА, ПРИЛОГ ИЛИ ПРИДЈЕВ

3. Каква је разлика између ријечи *с̀амо* у 299. стиху на примјер и ријечи *с̀амо* у 1416. стиху?

3.1. У 299. стиху *Луче* „за *ма̀х см̀ртна* || *с̀амо* | *̀изникао*” [види т. 2.3] ријеч *с̀амо* је, као што смо видјели, рјечца, *particula*, с побочним акцентом; фонетска сегментација стиха – сложена фонетска ријеч је у средини, а двије просте на почетку и на крају: за *ма̀х*↓*см̀ртна*^*с̀амо*↓*̀изникао* – не подудара се са метричком.

Рјечца *с̀амо* посвједочена је и у другим стиховима *Луче*, али ће мо њену функцију размотрити још на примјеру поменутог стиха *Горског вијенца* [види т. 2.3]. Стих има сљедећу метричку структуру: *Б̀ог* из *тѐбе* || *с̀амо* | *бѐгенишѐ* [ГВ 917]; фонетска сегментација стиха – сложена фонетска ријеч је у средини, а двије просте на почетку и на крају: *Б̀ог* ↓из *тѐбе*^*с̀амо*↓*бѐгенишѐ* – ни овдје се не подудара са метричком.

Као рјечца, облик *с̀амо* има увијек побочни акценат, а акценат личне замјенице, у комбинацији са рјечцом која прецизира његово значење, трансформише се у главни. Предлошко-падежна веза *из тѐбе* је, дакле, наглашена и има значење ‘из тебе а не из других мјеста’. Опкорачење цезуре је само фонетско (цезуру опкорачују ријеч с контекстуално главним акцентом и ријеч с побочним акцентом): пауза на цезури је неутрализована, док се интонациона пауза остварује унутар оба полустиха. Метрички акценат у првом полустиху је на облику личне замјенице (из) *тѐбе*, који је логички наглашен, док је акценат на именици *Б̀ог* неметрички.

3.2. У 1416. стиху *Луче микрокозма*, међутим:

̀отпадн̄ика || н̄еба | п̀оздравља̀ју,
к̀ун̄у му се || б̄ит дру̀жина | в̄јер̄на,
с̀амо сво̀ју || р̄ијеч | да̀ одр̄ж̄и —
да̀ њх кр̀ун̄и || самодр̄жавѝем
н̀о над ј̀едн̄им, || ка̀ је р̀ека̀, | м̄иром.

[ЛМ 1414–1418 (IV 204–208)],

ријеч *с̀амо* је прилог, *adverbium*, у значењу ‘уз услов’, с главним акцентом. У текстолошкој напомени смо то и истакли:

1416 *с̀амо* – прилог, с главним акцентом, а не рјечца [...]; *свòју* (р̀ијеч) – фонетско-семантичко опкорачење цезуре [...]; *свòју* – ненаглашено, с побочним акцентом [...]

Прилог *с̀амо* има главни акценат, и тај акценат је у наведеном стиху метрички. То је самостална проста фонетска ријеч. Посесивна замјеница има побочни акценат и везује се за именицу, као што се везник везује за глаголски облик. Стих, дакле, има три фонетске ријечи, једну просту, на почетку, и двије сложене, у средини и на крају: *с̀амо*↓*свòју*^*р̀ијеч*↓*д̀а*^*одр̀жї*. Опкорачење цезуре је фонетско-семантичко (цезуру опкорачује ријеч која трансформише свој главни акценат у побочни, у првом полустиху, и ријеч с главним акценатом, у другом полустиху).

Да је облик *с̀амо* рјечца као што није, стих би имао друкчију фонетску сегментацију – проста фонетска ријеч била би у средини, а двије сложене на почетку и на крају: *с̀амо*^*свòју*↓*р̀ијеч*↓*д̀а*^*одр̀жї*. Као рјечца, облик *с̀амо* би имао побочни акценат, а акценат посесивне замјенице би се, у комбинацији са рјечцом која прецизира његово значење, трансформисао у главни. Облик *свòју* био би наглашен и имао би значење 'своју а не нечију другу'. Опкорачење цезуре би било само семантичко (цезуру опкорачују ријечи с главним акценатом у оба полустиха). Измијенила би се, дакле, функционална перспектива реченице: од паузе на цезури интонациона пауза би била већа само у другом полустиху.

Да је облик *с̀амо* прилог (а прилог и јесте), интонациона пауза на цезури била би скоро неутралисана, док би паузе биле остварене унутар и првог и другог полустиха (у првом полустиху је јасније изражена). Од такве функционалне перспективе треба и полазити у интерпретацији 1416. стиха *Луче микрокозма*.

4. Да ли је у 931. стиху „Бјеше грдно једном мрачно царство” посвједочен прилог, *adverbium* [г̀рдно], или придјев, *nomen adiectivum*; ако је ово друго, да ли је то одређени вид [г̀рдно̄] или неодређени вид [г̀рдно]?

4.1. Ево шта смо, с тим у вези, писали у претходној текстолошкој студији *Луче микрокозма* [Маролевић 2000: 396].

У дилеми да ли је облик *г̀рдно* у 931. стиху прилог, адвербијал начина уз предикат *раширило*, или придјев (одређени вид *г̀рдно̄* или неодређени вид *г̀рдно̄*), атрибут уз граматички субјекат *царство*, ми

се опредјељујемо за прилошко тумачење и прозодијски га реконструирамо:

Бјеше грдно [г̃рдно̃] једном мрачно царство
свуда своју владу раширило
[ЛМ 931–932 (Ш 61–62)].

НАПОМЕНА

Никола Банашевић указује на „интересантну“ исправку у реду ријечи на једном примјерку Луче у бившој дворској библиотеци на Цетињу у стиху 931 (Ш 61): изнад *грдно* исписан је број 2, а изнад *једном* број 1. Ту исправку он оцјењује: „Мислим да је и ова исправка добра, јер у штампаном стиху реч *једном* одваја, без потребе ритма, два атрибута који се боље допуњују када су један уз други. Њих свакако треба одвојити запетом да од *грдно* не би постао прилог, него да би реч остала придев, што је била и у штампаном тексту”, па се позива на стих: Ове грдне масе несмислене [941 (Ш 71)], са опаском „исто је” [Банашевић 1950: 194].

Прво, придјевска потврда из 941. стиха није доказ да је придјев употребљен и у 931. стиху. Друго, нема никаквих доказа, па ни индиција да су исправке црвеном оловком на цетињском примјерку чињене Његошевом руком: сам Банашевић за бројку 2 каже: „не личи много на 2 из аутографа *Горског вијенца*”. Треће, ред ријечи из првог издања треба задржати како би облик *грдно* о с т а о прилог – адвербијал у значењу ’много’ уз предикат *бјеше раширило*.

4.2. У акценатском издању спјева наведени стихови су подијељени на тактове, а курзивом су означени неметрички акценти:

Бјеше грдно || једно̃м | мр̃ачно̃ ца̀рство
свуда̃ своду || владу | рашѝрило

уз текстолошку напомену, у којој је указано да је *грдно* – прилог:

931–932 опкорачење стиха [...] и инверзија: једно̃м бјеше мр̃ачно̃ ца̀рство свуда̃ своду владу грдно рашѝрило [...] (грдно је прилог, адвербијал уз рашѝрило, а не придјев, атрибут уз ца̀рство)

Текстолошка напомена има вишеструку функцију: указује се на вишеструку инверзију и опкорачење стиха: компоненте предика-

та (*бјеше* раширило) су на почетку једног и на крају другог стиха, адвербијал начина је дистантно употријебљен у односу на радни глаголски придјев као компоненту предиката.

Треба напоменути да је Банашевић одустао од своје текстолошке иновације, па и од предложене интерпункције, у издању које је приредио с Радосавом Бошковићем: Бјеше грдно једном мрачно царство [Бошковић и др. 1953]. Претпостављамо да исправке свог колеге Бошковић као лингвистички ауторитет епохе није прихватио. Двозначност је, међутим, остала: да је облик *гдно* придјев, био би одређеног вида [г̂рдн̄о] и значио би ‘огромно’, и не би се одвајао запетом него би се остваривало (врло необично овдје) опкорачење цеzure. Такву интерпретацију, међутим, контекст скоро да искључује. Неодређени вид [г̂рдно] би имао друго значење – ‘ружно’.

III ЈЕДНИНА ИЛИ МНОЖИНА

5. Како треба читати (или тумачити) облик посесивне замјенице у 666. стиху „и преливе њезине свјетлости”, као једнину, *singularis* и *femininum* [њѐзинѐ] или као множину, *pluralis* и *masculinum* [њѐзине]?

5.1. У претходној текстолошкој студији *Луче микрокозма* [Маролевић 2000: 399] закључили смо сљедеће. Са аспекта актуалног рашчлањивања или функционалне перспективе реченице читалац може бити у дилеми да ли се облик *њезине* у 666. стиху односи на претходни именички облик *преливе*, па би онда то био акузатив множине мушког рода, или на наредни именички облик *свјетлости*, па би онда то био генитив једнине женског рода. У овом случају прозодијска реконструкција:

Величину горе трнодржне
и преливе њезине [њѐзинѐ] свјетлости
сви погледи и воображења
у поњатност довести не могу

[ЛМ 665–668 (II 115–118)]

довољна је за идентификацију облика, па текстолошка напомена служи само као додатно средство: генитив једнине, атрибут уз именицу *свјетлости*.

5.2. У акценатском издању спјева, које смо припремили, наведени стихови су подијељени на тактове (у 667. стиху медијални такт изостаје, а курзивом је означен неметрички акценат), на сљедећи начин:

Величину || гòрē | трòнодр̄жнē
и прéливе || њêзинē | свјѣтлости
свѣ̄ пòглѣди || и воображѣња
у пòњатнòст || довѣсти | нè могū:

уз текстолошку напомену:

666 њêзинē – атрибут уз (ген.) свјѣтлости, фонетско-семантичко опкорачење такта [...], ненаглашено, с побочним (али метричким) акцентом [...]

Кад не би било текстолошке напомене, са аспекта актуалног рашчлањивања или функционалне перспективе реченице, читалац би могао бити у дилеми да ли се облик *њезине* у 666. стиху односи на претходни именички облик *преливе*, па би онда то био акузатив множине мушког рода, или на наредни именички облик *свјетлости*, па би онда то био генитив једнине женског рода. У првом случају, од кога не треба полазити, остваривала би се и инверзија, и опкорачење цезуре: синтаксичка пауза на цезури била би слабија од паузе на граници између другог и трећег такта. У другом случају, који контекст потврђује, нема ни инверзије, ни опкорачења цезуре: остварено је опкорачење границе између другог и трећег такта (замјенички облик није наглашен, па има ослабљен, побочни акценат).

6. Поставља се и друго питање: Да ли је у 149. стиху спјева „твар ти слаба дјела не постиже” посвједочен облик једнине, *singularis*, (женски род, номинатив) или облик множине, *pluralis* (средњи род, акузатив), одређеног [сла̀ба̄] или неодређеног вида [сла̀ба]?

6.1. У истој текстолошкој студији [МАРОЈЕВИЋ 2000: 399] закључили смо да прозодијска реконструкција, међутим, није довољна за идентификацију облика *слаба* и његове синтаксичке функције у 149. стиху:

О свевишњи творче непостажни, [...]
твар ти слаба [сла̀ба̄] дјела не постиже
[ЛМ 141, 149 (П 141, 149)].

Зато прозодијска реконструкција мора бити праћена текстолошким напоменом: номинатив јединине женског рода, атрибут уз именицу *твар* (није атрибут уз акузатив множине *дјела!*).

6.2. У акценатском издању спјева, које смо припремили, наведени стихови су подијељени на три такта, уз курзивом означене неметричке акценте, на сљедећи начин:

Ќ Свѣвишњѣ, || твѡрче | нѣпостѣжнѣ, [...]
твѡр ти *слаба* || дѣла | не пѡстижѣ,

уз текстолошку напомену:

149 твѡр ти *слаба* – метрички акценат на првој компоненти која је инверзијом истакнута [...] (*слаба* је атрибут уз твѡр, а не уз дѣла)

Упоредивши нашу ранију и садашњу ортографску и интерпункцијску интерпретацију 141. стиха, читалац ће запазити да смо у међувремену закључили да је облик *Свѣвишњѣ* именица а не придјев, па га треба писати са великим почетним словом и одвојити запетом од апозиције *твѡрче*. У сва четири контекста ми у *Лучи* полазимо од именице, а ниједном од придјева, тако да одговарајућа одредница у „Рјечнику Луче микроkozма”, који припремамо за критичко издање, гласи:

Свѣвишњѣ (4) *им. м. р. само јд. (супст. прид. одр. в.) вок.: Ќ*
Свѣвишњѣ, || твѡрче | нѣпостѣжнѣ, [141]; *ак.: Свѣвишњѣга, || ѡца |*
мѡгућѣга, [1529]; ген.: Од ѡдѡра || ѡвѡг | Свѣвишњѣга [1831]; и од
тадѡ || вѡљѡм | Свѣвишњѣга [1849]

Иначе, кад не би било текстолошке напомене, са аспекта актуалног рашчлањивања или функционалне перспективе реченице читалац би могао бити у дилеми да ли се облик *слаба* у 149. стиху односи на претходни именички облик *твар*, па би онда то био номинатив јединине женског рода, или на наредни именички облик *дјела*, па би онда то био акузатив множине средњег рода. У првом случају, од кога треба полазити, остварује се инверзија, на коју указујемо, и нема опкорачења цезуре: синтаксичка пауза на цезури је јаснија од паузе на граници између другог и трећег такта. У другом случају, који контекст искључује (дјела Свѣвишњѣга не могу бити слаба!), не би било инверзије, али би било остварено (семантичко) опкорачење цезуре.

IV МУШКИ ИЛИ ЖЕНСКИ РОД

7. Поставља се питање: Да ли је у 143. стиху спјева „ума твога огледа се свѣтла” посвједочен облик мушког рода, *masculinum*, генитив једнине неодређеног вида [св[#]јѣтла], или облик женског рода, *femininum*, номинатив једнине одређеног [св[#]јѣтла] или неодређеног вида [св[#]јѣтлā]?

7.1. У претходној текстолошкој студији *Луче микрокозма* [Маројевић 2000: 399] закључили смо да је прозодијска реконструкција одређеног вида довољна за идентификацију облика у неким стиховима, па и у наведеном:

О свевишњи творче непостижни,
у човјека искра беспредјелног
ума твога огледа се свѣтла [св[#]јѣтлā]
[ЛМ 141–143 (П 141–143)],

али да, и поред тога, није сувишно у текстолошкој напомени указати да у 143. стиху није потврђен генитив једнине мушког рода именичке промјене као атрибут уз именицу *ума*, него номинатив једнине женског рода одређеног вида – атрибут уз именицу *искра* из претходног стиха.

7.2. У акценатском издању спјева, које смо припремили, наведени стихови на сљедећи начин су подијељени на тактове, уз курзивом означене неметричке акценте:

О Свѣвишњи, || твѡрче | нѣпостижнѣ,
у чѡвјека || ѣскра | бѣспредјѣлнѡг
ѣма твѡга || ѡглѣдā се | св[#]јѣтлā

уз текстолошку напомену:

142–143 опкорачење стиха [...] и инверзија: у чѡвјека [= у човјеку] се ѡглѣдā св[#]јѣтлā ѣскра твѡга бѣспредјѣлнѡг ѣма [...] (св[#]јѣтлā је атрибут уз ѣскра); твѡга – ненаглашено, с побочним акцентом [...]

Текстолошка напомена има вишеструку функцију: указује се на необичан примјер „црногорског” акузатива у функцији локатива, на вишеструку инверзију и опкорачење стиха: од управне именице

искра одвојени су и у наредни стих „премјештени” и конгруентни (*св^ајѣтлā*), и неконгруентни атрибут (*ума*).

8. Поставља се и друго питање: Да ли је у 457. стиху спјева „кад им рука благодатна творца” посвједочен облик мушког рода, masculinum, генитив једнине неодређеног вида [бл̄агодātнā] или облик женског рода, femininum, номинатив једнине одређеног [бл̄агодātнā] или неодређеног вида [бл̄агодātнā]?

8.1. У претходној текстолошкој студији *Луче микрокосма* [МАРОЈЕВИЋ 2000: 399] закључили смо исто тако да је прозодијска реконструкција одређеног вида довољна за идентификацију облика и у стиху:

како оно трудољубне пчеле
кад им рука благодатна [бл̄агодātнā] творца
са штедрошћу проспе ману [м̄ану] слатку
[ЛМ 456–458 (I 256–258)],

али да, и поред тога, није сувишно у текстолошкој напомени указати да у 457. стиху облик *благодатна* није генитив једнине мушког рода именичке промјене (атрибут уз именицу *творца*) него номинатив једнине женског рода – атрибут уз именицу *рука*.

8.2. У припремљеном за штампу акценатском издању спјева наведени стихови су подијељени на три такта, уз курзивом означене неметричке акценте:

ка̀ко о̀но̄ || тр̄удољ̄убн̄е | пч̄еле
ка̀д̄ им̄ ру̀ка || бл̄агодātнā | тв̄орца
са шт̄едрош̄ћу || пр̄осп̄е | ма̀ну сл̄атк̄у

уз текстолошку напомену:

457 ру̀ка (бл̄агодātнā) – семантичко опкорачење цезуре [...] (бл̄агодātнā је атрибут уз ру̀ка); инверзија: ка̀д̄ им̄ бл̄агодātнā ру̀ка тв̄орца [...]

Као атрибут уз именицу *рука*, атрибут би могао бити и у облику неодређеног вида, али се даје предност неодређеном виду не само зато што се њиме прозодијски искључује двозначност него и зато што је то стална особина творчеве руке. Указивање на неинверзи-

они распоред ријечи у стиху употпуњује објашњење мада би, како смо првобитно истакли, прозодија неодређеног вида била довољна. Била би довољна – за компетентне филологе (али не и за друге читаоце).

Примјер показује у којој мјери је текстолошки аспект нашег рада (и текстолошки аспект критичког издања) повезан с версификацијом (опкорачење цезуре ријечима с главним акцентом) и са учењем о функционалној перспективи реченице (*бл̑год̑тн̑* је атрибут уз *рука*): пауза на цезури је слабија од синтаксичке паузе у другом полустиху, на граници између другог и трећег такта.

* * *

9. У закључку нам не преостаје ништа друго него да потврдимо значај мултидисциплинарности у филолошким истраживањима и на разматраном корпусу: функционална перспектива реченице (и њених вишелексемних дјелова) мора се и у општем критичком издању и у студији стиха узимати у обзир као важан критеријум. Поготову је то неопходно у критичком издању Његошевог спјева *Луча микрокозма* који као да је испјеван на српском језику из широке и дубоке словенске перспективе: без те перспективе (без дијалекатске српске, и староцрногорске и херцеговачке, без црквенославенске, и руске и српске, без пјесничке, и руске и српске) он се не може разумјети у цјелини, па ни проучавати и критички представити.

ЛИТЕРАТУРА

БАНАШЕВИЋ 1950: *О издавању Луче микрокозма: С тумачењем неких стихова* / Н. Банашевић. – Наш језик, Београд, 1950, књ. I (нове серије), св. 5–6, с. 191–207.

BOGDANOVIĆ 1918: *Luča mikrokozma* / Spjevao Petar II. Petrović Njegoš. Izdanje priredio D. Bogdanović. Zagreb, 1918.

Бошковић и др. 1953: *Пјесме. Луча микрокозма. Проза. Пријеводи.* / Петар Петровић Његош. [Текст *Пјесама, Прозе и Пријевода* приредили за штампу Радован Лалић и Михаило Стевановић. Текст *Луче микрокозма* приредили за штампу Никола Банашевић и Радосав Бошковић. Биљешке и објашњења уз *Пјесме, Прозу и Пријевод* написао Радован Лалић. Биљешку уз *Лучу микрокозма* написао Никола Банашевић. Објашњења уз *Лучу микрокозма* написао Вуко Павићевић]. Београд, 1953. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 2).

ВУКСАНОВИЋ 2010: Петар II Петровић Његош / Приредио Миро Вуксановић. Нови Сад, 2010. [Десет векова српске књижевности. Књ. 30]

ЈОВАНОВИЋИ 1884: *Луча микрокозма* / Од Петра II Петровића Његоша. Панчево: Накладом Књижаре Браће Јовановића, [1884].

КОВАЧЕВИЋ 1934: *Луџа микрокозма* / Petar Petrović Njegoš. [Priredio V. Kovačević]. Beograd, 1934.

МАРОЈЕВИЋ 2000: Српски језик данас / Радмило Маројевић. Београд: Српска радикална странка, ЗИПС, 2000: *Нека питања критике текста Луче микрокозма*, с. 359–400.

МАРОЈЕВИЋ 2011^а: *Прозодијско-интонациона интерпретација текста Луче микрокозма: Метричке константе* / Радмило Маројевић. – Гласник Одјељења умјетности / Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2011, књ. 29, с. 51–61.

МАРОЈЕВИЋ 2011^б: „*Какво робље са сред Горе Црне?*” или *Његошева поезија у редакцији Мира Вуксановића*. [Приказ књиге: Вуксановић 2010] / Радмило Н. Маројевић. – Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик, Београд, 2011, књ. XVI, с. 755–776.

МАРОЈЕВИЋ 2012: *Прозодијско-интонациона интерпретација текста Луче микрокозма: Веролошка опорачења* / Радмило Н. Маројевић. – Гласник Одјељења умјетности / Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 2012, књ. 30, с. 25–42.

МЛАДЕНОВИЋ–ФЛАШАР 1996: *Луча микрокозма* / Петар II Петровић Његош. Приредили Александар Младеновић [и] Мирон Флашар. Цетиње, 1996.

МЛАДЕНОВИЋ–ФЛАШАР 2004: *Луча микрокозма* / Петар II Петровић Његош. Приредили Александар Младеновић [и] Мирон Флашар. Подгорица, 2004. (Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша. Критичко издање. Књ. I).

НЕДИЋ 1964: *Пјесме. Луча микрокозма. Горски вијенац* / Петар Петровић Његош. [Редакција В. Недић]. Нови Сад – Београд. [1964]. (Српска књижевност у сто књига. Књ. 21: Петар Петровић Његош, I).

ПИЖУРИЦА 2010: *Напомене уз критичко издање ЦАНУ Луче микрокозма, Горског вијенца и Лажног цара Шћепана Малог* / Мато Пижурица. – Његошев зборник Матице српске, Нови Сад, 2010, књ. 1, с. 83–94.

РАДОЛИЧИЋ 1931: *Луча микрокозма* / Од Петра П. [= II] Петровића Његоша. Никшић: Издање Књижаре „Прогрес” Милутина Радоичића, [1931].

РАКОЧЕВИЋ 1994: *Луча микрокозма* / Петар Петровић Његош. [Приредио М. Ракочевић, Београд, 1994].

РЕШЕТАР 1923: *Луча микрокозма* / Петар Петровић-Његош. Приредио за штампу М. Решетар. Београд, 1923.

РЕШЕТАР 1926: *Горски вијенац. Луча микрокозма. Шћепан Мали* / [Целокупна дела Петра Петровића Његоша. Књ. 1. Већа дела]. У редакцији М. Решетара, Београд, 1926.

СТЕВАНОВИЋ–БОШКОВИЋ 1954: *Рјечник* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша]. [Рјечник саставили М. Стевановић и Р. Бошковић]. Београд, 1954. (Целокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6).

СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I, II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили М. Стевановић и сарадници М. Вујанић, М. Одавић и М. Тешић. Књ. I–II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.

ТОМОВИЋ 1981: *Тумачења и објашњења Његошеве* Луче микрокозма / Слободан Томовић. Цетиње: Обод, 1981. – [Прикључено (са другом пагинацијом) фототипском издању:] *Луча микрокозма* / Одъ владыке черногорскога Петра Петровића Његоша. У Београду: Княжества србскога књигопечатњомъ, 1845. Јубиларно издање: 130-годишњица пјесникове смрти.

Р. Н. МАРОВЕВИЧ

АКТУАЛНОЕ ЧЛЕНЕНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ, СТИХОСЛОЖЕНИЕ И ТЕКСТОЛОГИЈА ПОЭМЫ „ЛУЧ МИКРОКОЗМА” П. НЕГОША

Резюме

В связи с общей темой о десятисложнике Петра Негоша в сопоставлении с десятисложником сербских народных песен, а также с темой о текстологии его поэтических произведений, в настоящей работе поэма „Луч микрокозма” рассматривается в аспекте актуального членения (или функциональной перспективы) предложения, в двух направлениях. С одной стороны, актуальное членение предложения ставится как проблема просодии, интонации и стихосложения. С другой стороны, актуальное членение предложения ставится как текстологическая задача, поскольку оно должно быть представлено в научном и просодическом изданиях поэмы.

В работе рассматриваются омонимия частей речи (имя существительное/имя прилагательное, наречие/имя прилагательное, наречие/частица) и омонимия словоформ одного и того же слова (единственное/множественное число, мужской/женский род). Корпус работы охватывает только те грамматические омонимы, которые влияют на актуальное членение предложения и стихосложение.

В настоящей работе отражены также результаты предыдущих исследований автора: просодический и интонационный анализ стиха поэмы, как то: интонация и тоника стиха (перенос ударения, главные и побочные ударения, метрические и неметрические ударения); стихосложение и стиховедческая реконструкция поэмы, в частности: метрика и ритмика стиха, метрические (силлабические и тонические) константы; текстология поэмы, в частности: фонетико-фонологическая и грамматическая реконструкция.